

KAM SPEJE OHROZENÁ KULTÚRA OHROZUJÚCA VŠETKO NA ZEMI?

MARINA ČARNOGURSKÁ, Kabinet orientalistiky SAV, Bratislava

Pôvodne som mala v úmysle napísať len recenziu na jednu veľmi aktuálnu a teda i spoločensky dosť významnú publikáciu, ktorá vyšla v minulom roku v Brne a to recenziu na knihu Josefa Šmajsa *Ohrozená kultura*, Brno 1995. Vzápätí však bezprostredné dojmy z 1. slovenského filozofického kongresu, ktorý sa konal v dňoch 10.–11. 11. 1995 v Bratislave, a najmä pocity a dojmy z prednášky Wolfganga Welscha *Umelé rajské záhrady?*, ktorú som si v závere kongresu vďaka aktivite Európskeho klubu mohla vypočuť, ma vyprovokovali vnímať a zasadiť knihu do širších aktuálnych súvislostí. Preto namiesto čistej recenzie vznikla napokon takto koncipovaná, (možno nadnesene povedané) „trans-filozofická reflexia“.

Ak som na filozofickom kongrese vyslovila myšlienku, že „filozofia by mala niešť aj za vypracovávanie a zastávanie nesprávnych teórií bytia, nezodpovedajúcich realite Univerza i života v biosfére tejto planéty prinajmenšom práve takú zodpovednosť, akú by niesla medicína, keby nesprávne stanovovala diagnózy patologickej reality v ľudskom organizme človeka“, viedlo ma k tomu presvedčenie o tom, ba možno až rozčarovanie z toho, že dokonca ešte ani moderná európska filozofia vôbec nemá chuť dávať najavo, že už konečne precitla „z opitosti“ a že jej predstavitelia sú ochotní zmobilizovať svoj trizvy rozum a začať sa správať ako lekári a záchranári „v stave všeobecného ohrozenia ľudstva“. Mali by sa teda správať ako profesionálni odborníci, ktorých pracovnou povinnosťou je predovšetkým správne analyzovať ontologické zákonitosti bytia a na základe toho určiť i rozumnú a optimálnu stratégiu záchrany, teda definovať reálnu teóriu bytia v ohrozených podmienkach¹. To znamená na základe stanovenia skutočnej diagnózy zá-

¹Podľa amerického profesora prírodných vied E. O. Wilsona, autora prác *O ľudskej prirodzenosti a Rozmanitosť života*, „existencia väčších organizmov (a teda i človeka), tvoriacich horné poschodia energetickej pyramídy i pyramídy živej hmoty, je závislá od čo najväčšej biodiverzity ich životného prostredia“. Pritom zároveň „život na zemeguli je možno definovať ako súperenie nesmierného množstva organizmov aj úplne nepatrné veľkosti o neustále sa stenčujúci prúd energie. Život využíva len desať percent slnečnej energie dopadajúcej na zemský povrch, a to iba tú časť, ktorú zachytí fotosyntéza zelených rastlín.“ Od vzniku života na Zemi pred štyrmi miliardami rokov bol však už život na tejto planéte „veľmi vážne ohrozený piatimi veľkými katastrofami a po každej tejto katastrofe bolo treba niekoľko desiatok miliónov rokov na jeho obnovu. Dnes sa začínajú hromadiť veľmi vážne dôkazy o tom, že ľudstvo práve zahájilo šiestu katastrofu, ktorá v priebehu jedinej generácie nenávratne vyhubila veľmi značnú časť rastlinných a živočíšnych druhov, ktoré spolu s nami tvoria život a jeho nevyhnutnú biodiverzitu“. A pritom práve táto „biologická rozmanitosť“ má základný a bezpodmienečný význam pre udržanie sveta v známej podobe, pretože aj do najviac spustošených miest na našej planéte sa život vracia iba vtedy, ak je v ňom ešte zachovaná potrebná a dostatočná biodiverzita“.

roveň celoplanetárne iniciovať aj novú „ideológiu“ teórie záchrany zodpovedajúcu tomuto rizikovému stavu. Veď planéta Zem, ako nám to odhaľujú nielen práce takých významných prírodovedcov, akým je profesor Harvardskej univerzity Edward O. Wilson ([2]; [3]), ale napríklad i tzv. správy Rímskeho klubu či mnohé najnovšie materiály a správy OSN, už naozaj nemá ďaleko od kolapsu, ak len ľudstvo veľmi rýchlo neurobí so sebou niečo maximálne rozumné a zodpovedné.

Práve v tejto myšlienkovvej atmosfére sa mi dostala do rúk Šmajsova *Ohrozená kultúra* [1]. Môj prvý dojem, priznám sa, bol pocit nadšenia. Nadšenia nad tým, že to predsa len s našou stredoeurópskou filozofiou nie je až také zlé. Jednoducho že sa ani táto naša filozofická tradícia predsa len nechce zbaviť zodpovednosti za stav sveta a že sa nechce zmeniť na prázdnu hru slov, na hovorenie v premúdrych abstraktných pojmoch, na ohrovanie ostatných filozoficky menej „múdrych“ ľudských bytostí, ale že si chce a potrebuje uvedomovať svoju nezastupiteľnú spoločenskú funkciu a upozorňovať na „stav ohrozenia“. A aj keď s autorovou definíciou každej ľudskej kultúry ako čohosi protiprírodného, čo nás „jakoby vyrazuje z prírodného rádu“ ([1], 33), zásadne nesúhlasím a za protiprírodnú ja osobne považujem iba vyslovene zdeformovanú kultúru, ktorá sa umelo a jednostranne vychýli z prirodzeného diania a životného bytia sveta, v jeho knihe mi za imponoval úprimný pokus o vysoko profesionálny filozofický chorobopis už skoro smrteľne chorého pacienta Zeme, vyslovený filozofom-ontológom. Veď už aj filozofické zdôraznenie toho, že „odhalení jedinečnosti pozemskej prírody radikalizuje potrebu nového filozofického obrazu sveta, nového postoje teoretického i praktického“ a že „to, čo jsme nevytvořili, co ani vytvořit neumíme a čeho jsme se již téměř zřekli, to dnes odhalujeme jako nejvyšší hodnotu životní i teoretickou, hodnotu absolutní a tou hodnotou je...Země, jedinečná pozemská příroda, život, biosféra“ ([1], 37), stojí za pozornosť a uznanie ako veľmi dôležité filozofické poslanie. Patrí vlastne k povinnosti každého súčasného filozofa, aby takéto posolstvo zastával a aby naň dôrazne upozorňoval.

Okrem toho takto vyhrotený ekologický chorobopis Zeme („ktorej oslabená biosféra byla přinucena změnit strategii a nemůže-li se bránit silou, brání se slabostí“), pokúša sa teda zbaviť „svých nejsložitějších forem, které jsou nejkřehčí. K těmto křehkým formám života patří bohužel i člověk“ ([1], 32); podobne diagnostikoval už pred vyše dva a pol tisíc rokmi aj čínsky filozof Lao-c': „Nebo a Zem nepovstali kvůli ľudomilstvu, a preto s desaťtisícami vecí všetvorstva zaobchádzajú ako so slamenými psami“ ([5], 15), zároveň dáva nádej, že všetkými takýmito upozorneniami sa ľudia konečne zmobilizujú zo svojej letargie, zo svojej ideologickej i náboženskej omámenosti. A keďže svojimi rozumovými dispozíciami i tvorivými pracovnými schopnosťami ľudstvo rozhodne nie je v biosfére tejto planéty len bezmocný „slamený pes“, začneme konečne účinne a rýchlo pracovať na svojej záchrane. Lebo „načasovaný stroj“ na základe spomenutých varovaní keď nie našim vnukom, tak rozhodne ich vnukom možno už teraz odpočítava budúce veľmi komplikované chvíle života na planéte Zemi.

No ako tento stav, túto alarmujúcu situáciu ľudstva ešte stále všeobecne reflektuje oficiálna moderná filozofia? Nepodceňuje svoju ničím neospravedlniteľnú povinnosť angažovania sa na záchrane Zeme?! Žiaľ, ani 1. slovenský filozofický kongres svojím obsahom, ani diskusnou atmosférou jednotlivých sekcií nebol ešte úplne rukolapným

nej úrovni a že ani štruktúrou svojich sekcií, ani filozofickou fundovanosťou prihlásených príspevkov prakticky v ničom nezaostal za intelektuálnou úrovňou podobných kongresov hoci inde na svete, ale práve preto sa stal i reprezentatívnou vzorkou toho, čo v súčasnosti „svetová“, a teda i európska filozofia reálne reprezentuje. Mal síce aj ekofilozofickú sekciu, ale táto sekcia akoby nepochopila, že „pes je zakopaný v ontológii“. Vari až detsky naivne sa ešte stále pohrávala s myšlienkou, že celý tento problém je dnes úplne vyriešiteľný v gnozeologicko-eticko-axiologickej, prípadne sociologicko-politologickej oblasti bez toho, aby ľudstvo muselo zásadne skorigovať svoje svetonázorové postoje, svoj ideologický pohľad na podstatu života i bytia i svoje tradičné svetonázorové dogmy. Ako keby ľudstvo bolo len masou bezproblémových poslušných detičiek, ktorým stačí, i napriek ich životnej stratégii nerešpektujúcej prirodzené prírodné prostredie určiť len nové normy správania a všetko bude v poriadku. A ako keby z akýchsi prestížnych dôvodov nielen ekofilozofia, ale ani obecná filozofia ešte stále nechcela pochopiť, že načasovaný stroj hroziacej katastrofy ľudstva normatívna etika ani právna legislatíva nijakými hocijako dobre mienenými etickými normami či legislatívnymi zákonmi len tak ľahko nezastaví. Že na zastavenie tohto už neodvratne načasovaného stroja sa ľudstvo najprv potrebuje úplne svetonázorovo zmeniť, a teda i bytostne prerodiť. To znamená, že si musí osvojiť novú teóriu bytia, ktorá už nepodľahne tej starej, maximálne fatálnej chybe odchýlenia sa od prirodzeného pohľadu na svet a vytvárania „kultúry, jíž se člověk, původní součást přírody, z přírodního řádu jakoby vyřazuje“ [1].

Moderná európska filozofia, žiaľ, k tomuto východisku celkove ešte stále nesmeruje. Potvrdením tejto obavy bol aj tematický obsah a priebeh 1. slovenského filozofického kongresu, uväznený ešte stále v sieti hlavne gnozeologicko-axiologických tém z oblasti filozofickej metodológie (to znamená v sieti hlavne teórie poznania a jej novodobých, teoreticky spracovávaných tém tzv. analytickej filozofie) alebo naopak uvrhnutý späť do siete tradičnej kresťanskej náboženskej filozofie, ktorá napríklad možný kolaps ľudstva na Zemi interpretuje ako oslavné „zavŕšenie sveta“ s nádejou na nasledujúce „zmŕtvychvstanie ľudstva v Kristovi“, pričom si vôbec neuvedomuje deštruktívny dosah týchto svojich názorov ani nebezpečenstvo, že môžu veľmi zásadne, ba až demagogicky ochromiť sebazáchovnú silu ľudstva v procese vypracovávaní konštruktívnej a celosvetovo účinnej stratégie záchranu života na Zemi a tým i odvrátenia tohto strašného kolapsu, ktorý je za nezmenených, a teda zásadne nezreformovaných podmienok už neodvratiteľný.

A ani vystúpenie popredného nemeckého teoretika Wolfganga Welscha bezprostredne po kongrese nerozpŕtľilo moje obavy. Naopak, utvrdilo ma v nich, ešte aj pokiaľ ide o najnovší vývoj modernej západoeurópskej filozofie. Aj keď totiž hlavným účelom vystúpenia Wolfganga Welscha bolo obhájiť a propagovať fantastickú možnosť dovedenia ľudstva k „zázraku celosvetového porozumenia a jednoty cestou novodobých elektronických médií.“ ([4], 1), v podstate to bolo zase len potvrdením obavy, že moderná filozofia ešte stále volí radšej cestu úniku. Tentoraz síce nie pomocou viery v Boha, v tohto nadprirodzeného „Silného Muža“, ktorý všetko za nás vyrieši, ale pomocou viery (zavediem pre to trochu „originálny“ termín) v *krtkovský únik*. Človek sa uzavrie do svojho domova,

usadí sa pred fantasticky vybavený počítač a ten mu všetko nahradí i všetko vyrieši. Dokonca podľa tejto novej modernej vízie „odteraz by sme si mohli všetci dokonale porozumieť v univerzálnom jazyku elektronických médií. Dospeli by sme tým opäť do stavu pred stavbou Babylonskej veže – teda aj keď nie priamo do raja, ale predsa len do porovnateľného rajskeho stavu.“ ([4], 1). Načo sa teda namáhať s odvracanim kolapsu, načo sa obmedzovať vo svojej šialene koristníckej nezodpovednosti, ktorú si legislatívne kodifikujeme už ako „sväté a nikým neodňateľné právo na osobnú slobodu“, ak môžeme doterajšiu drogu náboženskej dogmy, ktorá nám nedala (aspoň nie dosť veľkej väčšine moderného ľudstva) dokonale upokojujúcu istotu, nahraďť zase novou drogou. Touto novou drogou by bola umelá nádej ukrytia sa do krytov, pospájaných špičkovou technikou elektronických médií, ktorá ľudstvu ponúka dokonca úplnú náhradu aj osobnej medziľudskej komunikácie v budúcej nebezpečne sa zhoršujúcej atmosfére. V plnom komforte a dokonca v extáze „rajskeho stavu“ tak budúce generácie poľahky prežijú všetky tie možno „zbytočné“ strašenia moderných prognostikov a ekofilozofov!? Samozrejme, Wolfgang Welsch až o takýchto dosahoch svojej prednášky neuvažoval. Jednoducho hovoril len o fantastických možnostiach modernej techniky elektronických médií. Lenže už aj táto jeho bezstarostná snaha upriamiť pozornosť filozofov týmto smerom, hovorí za všetko. Je fakt, že hoci mal obrovský úspech, poskytuje vlastne novú drogu úniku, úniku do umelých rajov, ktoré nás aspoň na chvíľu zbavia zodpovednosti za osud Zeme i za osud ľudstva na nej. Ba vsugerúva nám aj naivnú ilúziu, že sa s pomocou počítačovej techniky so všetkými ľuďmi na svete poľahky dorozumieme.

Vlastne neviem, prečo som sa po kongrese i po Welschovej prednáške vrátila domov sklamaná. So smútkom v duši i s pocitom bezradnosti voči osudu svojich vnukov i ich budúcich synov som zobrala do ruky Šmajsovu knižku *Ohrozená kultura* a jediné, čo som si v tom okamihu uvedomila, bol fakt, že naša moderná kultúra nie je ani tak ohrozená, skôr sa naopak ona stáva kultúrou, ktorá nás všetkých hrozivo ohrozuje.

LITERATÚRA

- [1] ŠMAJS, J.: *Ohrozená kultura*. Brno 1995.
- [2] WILSON, E. O.: *O lidské přirozenosti*. Praha 1993.
- [3] WILSON, E. O.: *Rozmanitost života*. Praha 1995.
- [4] WELSCH, W.: *Umelé rajske záhrady?* Bratislava 1995.
- [5] LAO-C': *O Ceste Tao a Jej tvorivej energii Te*. Bratislava 1993.

PhDr. Marina Čarnogurská, CSc.
Kabinet orientalistiky SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR